

В. О. КРУЦ

НОВИЙ МОГИЛЬНИК СОФІЇВСЬКОГО ТИПУ БІЛЯ с. ЗАВАЛІВКА НА ДНІПРІ

Влітку 1962 р. під час розвідки в зоні затоплення Київської ГЕС, на лівому березі Дніпра, біля с. Завалівка Києво-Святошинського району Київської області автором був виявлений і досліджений могильник софіївського типу¹.

Таблиця

№ поховання	Глибина залягання від сучасної поверхні (в м)	Розміри поховання (в м)		Прасутність уря	Супроводжуючий інвентар									
		діаметр	товщина		ножі	вістря стріл	скребка	відщепи	посуд	янгарні намистини	Мідні намистини	статуетки	гальки	
1	0,60	0,30	0,12	—	—	—	—	—	—	1	2	5	—	1
2	0,55	0,20	0,18	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
3	0,60	0,40	0,16	—	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—
4	0,45	0,40	0,15	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
5	0,60	0,20	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	0,50	0,25	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	0,58	0,20	0,20	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
8	0,40	0,18	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	0,48	0,20	0,15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	0,42	0,20	0,15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	0,38	0,28	0,14	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	0,40	0,23	0,15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	0,40	0,16	0,10	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	0,34	0,40×0,25	0,11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	0,39	0,24	0,15	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
16	0,40	0,30	0,10	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1

Дюна, на якій розташовано могильник, знаходиться на краю бордової тераси, в урочищі Убодь, на південь від села. Вона має дещо витягнуту з півночі на південь верхівку площею 50×30 м. Як розповідають старожили, поверхня її колись була вкрита сосновим лісом, потім деякий час розорювалась. Тепер поверхня дюни на 9 м підвищується над заплавою і задернована. У найвищій точці дюни споруджена триангуляційна вишка, при будівництві якої було зруйновано кілька поховань (рис. 1).

На могильнику була розкопана ділянка площею 200 м². Поховання розташовувалися смугою довжиною 8 м та шириною 3 м, у напрямку

¹ Д. Я. Телегин, С. С. Березанская, В. И. Митрофанова, В. А. Круц. Отчет об археологических исследованиях в зоне Киевского водохранилища в 1962 г.— Науковий архів ІА АН УРСР.

з північного заходу на південний схід (рис. 2). Всі поховання залягали у нижньому горизонті підгрунтя (пісок жовтого кольору), на глибині 0,4—0,6 м від сучасної поверхні.

На жаль, могильник дуже пошкоджений сучасними ямами, а також заглибинами більш давнього часу, зокрема епохи бронзи, коли тут існувало поселення середньодніпровської культури². Одна з п'яти ям цього часу (яма 1) прорізала центральну частину могильника, зруйнувавши поховання на площі 1,4×2,4 м (рис. 2). Про це свідчить її заповнення: велика кількість кальцінованих кісток, фрагменти посуду софіївського типу, уламок сокири з глинистого сланцю, трикутні вістря стріл, кераміка епохи бронзи.

Всього було досліджено 16 поховань округлої або овальної в плані форми, які являють собою купки перепалених кісток. У цих купках траплялись уламки черепів, зубів. Однак ніяких закономірностей в розміщенні кісток простежити не вдалося (див. табл.). Всі поховання могильника розташовувались окремо, часто на близькій відстані одне від одного.

Інвентар, виявлений при похованнях і в заповненні ям, включає кераміку, вироби з кременю, прикраси та уламок глиняної фігурки. Знахідки в похованнях розміщувались або серед кісток, або на поверхні купок.

Кераміка представлена фрагментами вінець, стінок, донець, ручок, що належали 10—12 посудинам. Маса пориста з вигораючою домішкою і невеликою кількістю піску та охри. Основні форми посуду: горщики та миски. Горщики мають відігнуті назвні вінця, опуклий тулуб, плоске дно. Миски сферичні. Зріз вінець сплющений і дещо закруглений. Товщина стінок посуду коливається від 0,2 до 0,9 см. Ручки (3 екз.) належали великим товстостінним посудинам (рис. 3, 16). Всі фрагменти без орнаменту, лише на одному є конічні наліпи (рис. 3, 15). Шнуровий орнамент, який часто зустрічається на посудинах Софіївського³ та Червонохутірського⁴ могильників, тут, як і в Чернинському могильнику⁵, відсутній. В цілому посуд дослідженого могиль-

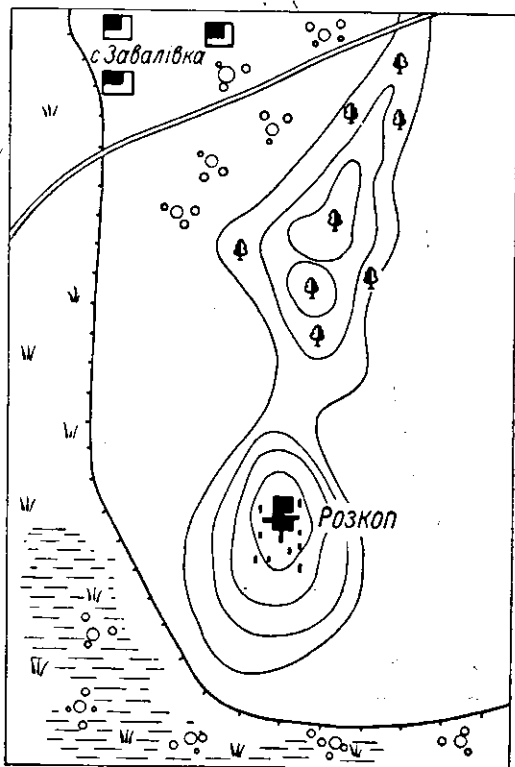

Рис. 1. План розташування Завалівського могильника.

² Матеріали цього часу представлені лише керамікою, що залягала в верхньому горизонті підгрунтя товщиною 5 см та в ямах.

³ Ю. М. Захарук. Софіївський тілопальний могильник.— АП, т. IV, К., 1952, стор. 118, рис. 4, 10.

⁴ В. М. Даниленко, М. Л. Макаревич. Червонохутірський могильник мідного віку з трупоспаленням.— АП, т. VI, К., 1956, стор. 96, рис. 1, 3, 4.

⁵ В. І. Канівець. Могильник епохи міді біля с. Чернина на Київщині.— АП, т. VI.

ника знаходить повну аналогію в матеріалах згаданих могильників і поселень софіївського типу (Сирець⁶, Бортничі⁷).

Крем'яні вироби представлені ножами, скребком, вістрями стріл. З 24 крем'яних знахідок 17 мають сліди дії вогню, що свідчить про спалення їх разом з небіжчиком.

Ножі (11 екз.) виготовлені на широких (15—23 мм) і на високих (6—10 мм) пластинах з дво- або тригранною спинкою. Три з них мають сліди забитості і стертості на кінці, що свідчить про їх повторне використання в ролі віджимників (рис. 3, 1—3). Подібні ножі-віджимники в значній кількості виявлені в Софіївському⁸, Чернинському⁹ та Червонохутірському¹⁰ могильниках. Ножі із Завалівки порівняно невеликої довжини, яка не перевищує 10 см.

Вістря стріл (12 екз.) мають трикутну форму з прямою або увігнутою основою (рис. 3, 5—7). Довжина їх—3,5 см. Виготовлені вони в техніці плоскої ретуші, яка покриває спинку частково або повністю. Саме такі вістря характерні для Софіївського¹¹, Червонохутірського¹² та Чернинського¹³ могильників, а також широко розповсюджені в пам'ятках пізнього трипільля¹⁴.

Скребок знайдено лише один. Виготовлений він з відщепу, має овальну форму. Розміри його—3×3,7 см (рис. 3, 4).

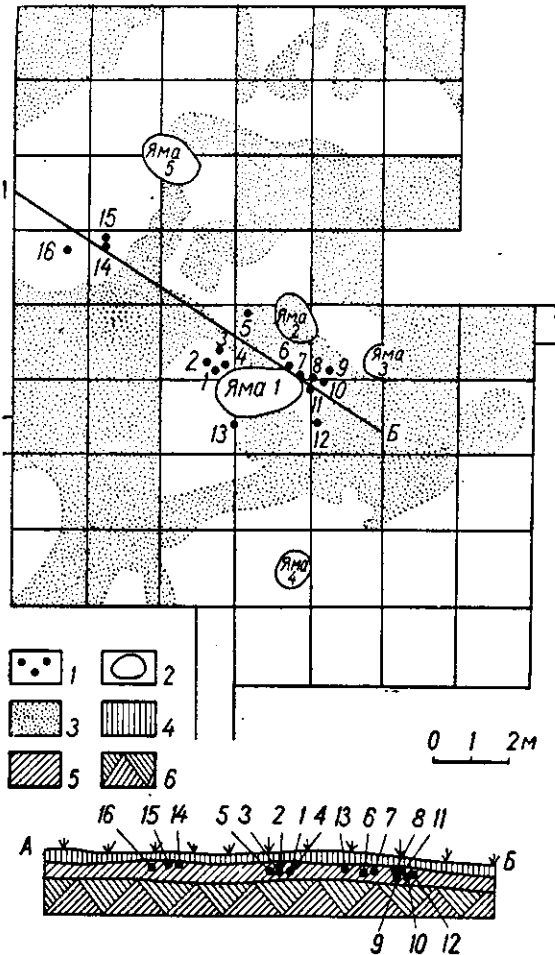

Рис. 2. План і схематичний розріз могильника (по АБ):

1 — поховання; 2 — контури ям епохи бронзи; 3 — зруйнована частина площі могильника; 4 — шар гумусованого піску; 5 — підгрунтя; 6 — материковий пісок.

Речі з каменю представлені гранітною кулькою майже правильної

⁶ Ю. М. Захарук. Поселення софіївського типу в околицях Києва.— АП, т. VI, стор. 112, рис. 2, 3.

⁷ Н. П. Амбургер, Т. Д. Білановська. Пізньотрипільське поселення біля с. Бортничі.— АП, т. VI (див. матеріали розкопок у фондах ІА АН УРСР).

⁸ Ю. М. Захарук. Софіївський тілопальний могильник.— АП, т. IV, стор. 117.

⁹ В. І. Канівець. Вказ. праця, стор. 103.

¹⁰ В. М. Даниленко, М. Л. Макаревич. Вказ. праця, стор. 97.

¹¹ Ю. М. Захарук. Софіївський тілопальний могильник.— АП, т. IV, стор. 116, рис. 12—14.

¹² В. М. Даниленко, М. Л. Макаревич. Вказ. праця, стор. 98.

¹³ В. І. Канівець. Вказ. праця, стор. 102, рис. 10—14, 16—19.

¹⁴ Т. С. Пассек. Периодизация трипольских поселений.— МИА, № 10, М., 1949, стор. 169, рис. 85, 7—9; М. Л. Макаревич. Трипільське поселення біля с. Паволочі.— АП, т. IV, стор. 101, рис. 26—27.

форми, діаметром 4 см, та галькою. Подібні знахідки були виявлені також в похованні № 66 Чернинського могильника¹⁵.

Серед прикрас є дві янтарні намистини еліпсоїдної форми. Розміри їх: довжина 3,3 і 1,9 см, діаметр 1,1 і 0,8 см. Вони мають циліндричні отвори діаметром 2 мм (рис. 3, 8, 9). Намистини з янтарю трап-

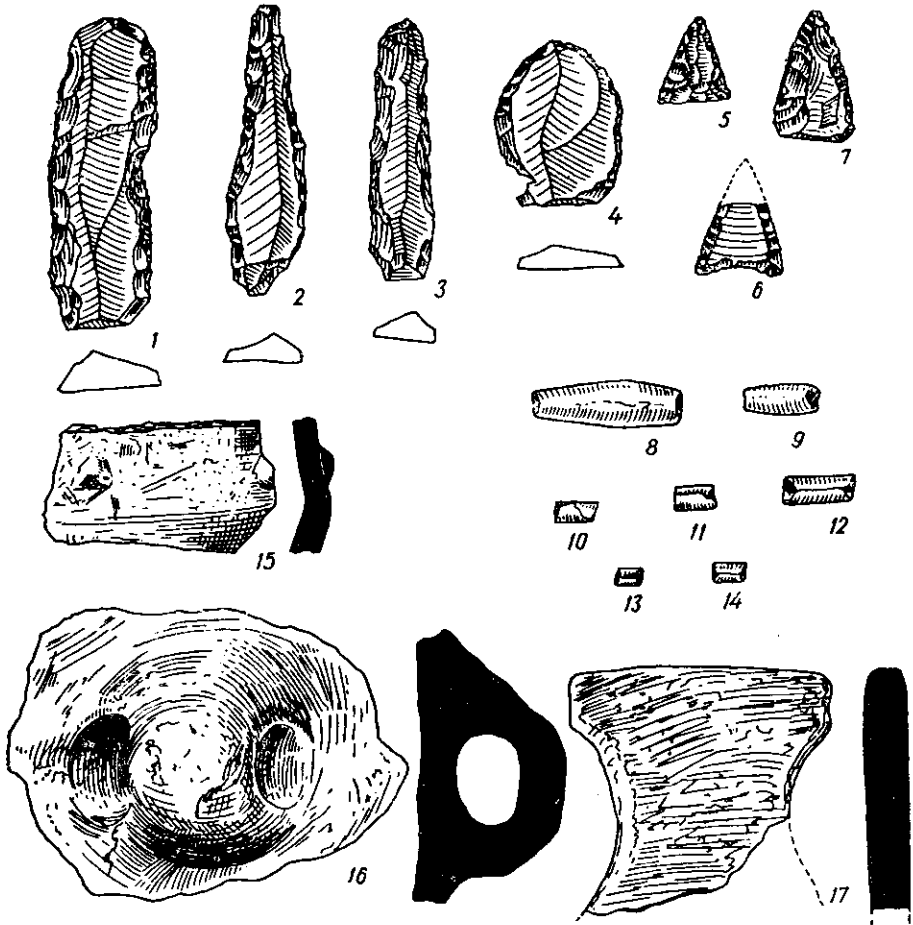

Рис. 3. Інвентар могильника:

1—3 — крем'яні ножі-віджимники; 4 — крем'яний скребок; 5—7 — крем'яні вістря стріл; 8, 9 — янтарні намистини; 10—14 — мідні намистини; 15, 16 — фрагменти посуду; 17 — статуетка.

ляються і в інших могильниках софіївського типу, але за формою вони дещо відрізняються. Так, в Червонохутірському могильнику вони циліндричні з біконічними отворами¹⁶, а в Софіївському — біконічної та циліндричної форми¹⁷. Намистини, виготовлені з інших матеріалів, також неоднакові за формою із завалівськими. Найбільш близька до них янтарна намистина з поселення Тамула (заклучна стадія культури ямково-гребінчастої кераміки в Прибалтиці)¹⁸. Не виключена можливість, що люди, які залишили могильник, виготовляли ці прикраси з

¹⁵ В. І. Канівець. Вказ. праця, стор. 103.

¹⁶ В. М. Даниленко, М. Л. Макаревич. Вказ. праця, стор. 97.

¹⁷ Ю. М. Захарук. Софіївський тілопальний могильник. — АП, т. IV, стор. 117.

¹⁸ Л. Ю. Янитс. Новые данные по неолиту Прибалтики. — СА, XIX, М., 1954, стор. 166, рис. 6, 3.

місцевої сировини. Відомо, що янтар в значній кількості зустрічається на Дніпрі, під Києвом¹⁹.

Крім янтарних намистин, в могильнику виявлено 5 мідних намистин, виготовлених з тонких згорнутих в трубку пластин. Розміри їх: довжина 0,8—1,7 см, діаметр 0,5—0,7 см (рис. 3, 10—14). Цей вид прикрас в меншій чи більшій кількості зустрічається в усіх згаданих вище могильниках софіївського типу і в пам'ятках раннього етапу трипільської культури (Карбуна)²⁰.

У похованні № 15, серед скупчення кісток, був виявлений уламок глиняного виробу, виготовлений з маси того ж складу, що й посуд. Він прямокутний в плані, за профілем плоский і має посередині перехват. Найбільша ширина його 6 см, товщина — 1 см (рис. 3, 17). Найближчою аналогією йому є глиняна статуетка з пізньотрипільського поселення на Верхній Юрковиці у Києві²¹. Тому можна гадати, що цей виріб — фігурка, що являє собою дуже стилізоване зображення людини.

Весь інвентар Завалівського могильника, обряд поховання, топографічні умови розташування вказують на його приналежність до кола могильників софіївського типу. Але більшість рис, а саме: невеликі розміри, відсутність серед поховального інвентаря бойових сокир-молотів, серпів, шнурового орнаменту на посуді, наявність відщепів та скребоків на відщепах — поєднує Завалівський могильник з Чернинським, розташованим за 6 км північніше. Всі згадані риси, які поєднують ці могильники, а також відсутність в межиріччі Десни і Дніпра довгочасних поселень свідчать про якісь особливості в господарській діяльності й культурі людей, що тут мешкали.

Дослідження Завалівського могильника, незважаючи на фрагментарність його матеріалів, доповнює наші уявлення про характер культури пам'яток софіївського типу в згаданому районі.

В. А КРУЦ

НОВЫЙ МОГИЛЬНИК СОФИЕВСКОГО ТИПА У с. ЗАВАЛОВКА НА ДНЕПРЕ

Резюме

Летом 1962 г. во время археологической разведки в зоне затопления Киевской ГЭС отрядом Киевской экспедиции Института археологии АН УССР у с. Заваловка Киево-Святошинского района Киевской области был обнаружен и исследован могильник софиевского типа, сильно поврежденный современными ямами и ямами поселения среднеднепровской культуры.

Обнаружено 16 погребений — трупосожженных, представлявших собой кучки пережженных костей человека в урнах (1) и без них (15). Среди скопленных костей встречены кремневые наконечники стрел, ножи, скребок, янтарные и медные бусы, а также обломок глиняной статуетки. Керамика представлена фрагментами 10—12 сосудов.

Находки из Заваловского могильника аналогичны инвентарю Чернинского, Краснохуторского и Софиевского могильников.

¹⁹ А. Е. Ферсман. Очерки по истории камня, М., 1954, стор. 288; його ж. Из истории культуры камня в России, К., 1946, стор. 17.

²⁰ Г. П. Сергеев. Раннетрипольский клад у с. Карбуна.— СА, М., 1963, № 1, стор. 141, рис. 5.

²¹ Т. С. Пассек. Вказ. праця, стор. 180, рис. 93, 5.